

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 7 (2020/Yaz), ss. 117-146.

Geliş Tarihi: 7 Mayıs 2020

Kabul Tarihi: 20 Temmuz 2020

Araştırma Makalesi/Research Article

TÜRKİYE'DEKİ REJİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ABD BASININA YANSIMALARI (1919-1923)

Esen ERTUĞRUL*

Çağhan UYAR**

Öz

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı sonrasında resmen ve fiilen dağılma aşamasına girmiştir. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarını işgale başlamıştır. İşgaller karşısında Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde bir bağımsızlık hareketi başlamıştır. Milli Mücadele olarak adlandırılan bu süreçte, işgal kuvvetlerine karşı koymanın yanında rejim değişikliğine giden ilk adımlar da atılmıştır. Amasya Tamimi ile Cumhuriyet'in ilanı çizgisinde ilerleyen Türk siyasal modernleşmesi, uluslararası basında da yakından takip edilmiştir. ABD basını da bu genellemeye dâhildir. Bu çalışmada, Türkiye'de 1919 ile 1923 yılları arasında cereyan eden rejim değişikliğinin ABD basınına yansımaları konusu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD Basını, Rejim Değişikliği, Siyasal Modernleşme

Reflections of Regime Shift in Turkey to USA Press (1919-1923)

Abstract

The Ottoman Empire entered the stage of official and actual disperse after the First World War. After the signing of the Mudros Armistice on 30 October 1918, the allies started to occupy the Ottoman lands. In the face of

---

* Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, eertugrut@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3470-7042.

** Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, caghan_uyar07@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7548-0438.

occupations, an independence movement started in Anatolia under the leadership of Mustapha Kemal Pasha. In this process, called the National Struggle, in addition to resisting the occupation forces, the first steps towards regime shift were also taken. Turkish political modernization, proceeding in line with the declaration of the Republic and Amasya Circular, was closely followed in the international press. The US press is also included in this generalization. In this study, the US press reflections of regime change which occurred between 1923 and 1919, Turkey has been examined.

Keywords: USA Press, Regime Shift, Political Modernization

Giriş

Giriş

Devletler, insan topluluklarında sosyal düzeni sağlama işlevini yerine getiren yönetsel mekanizmalar olarak ortaya çıkmaktadırlar. İnsanlık tarihinin erken evrelerinden itibaren bu tanımı karşılayan yapılanmaların var olduğu bilinmektedir. İlkel toplumlar tarihsel süreç içerisinde konargöçerlikten yerleşik düzene geçmiş; bireyler avcılık ve toplayıcılık yerine tarım ve ticarete yönelmiştir. Toplumların zaman ilerledikçe daha kompleks bir yapıya bürünmesi, kanun koyan, yaptırım uygulayan idari bir erkin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Diğer bir ifadeyle, devlet olgusu toplumsal dönüşümün ve uygarlığın inkişafının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Genişleyen insan topluluklarındaki değişimlerle birlikte, devletlerde de yapısal farklılaşmalar görülmüştür. Antik çağlarda kültür ve ticaret merkezi haline gelen küçük şehir devletlerinin yerini zamanla yayılımcı, büyük imparatorluklar almıştır. Bu imparatorluklar, birden fazla etnik unsuru, kültürü, dili ve inancı ihtiva eden monarşiler şeklinde vücut bulmuşlardır. Sözü edilen devlet biçiminin çoklu yapısı, 1789 yılında vuku bulan Fransız Devrimi ile derinden sarsılmıştır. “liberté, egalité, fraternité” doktrini etrafında örgütlenen kitleler, siyasi sistemleri küresel ölçekte değiştirecek devrimsel süreci başlatmıştır.

Kademeli bir biçimde imparatorluklar çağının sonunu getiren Fransız Devrimi, sosyal, kültürel, siyasal ve düşünsel yapıda köklü değişiklikleri

beraberinde getirmiştir. Demokrasi ile tamamlanan bir cumhuriyet rejimi, ideal yönetim biçimi olarak görülmüştür. Halklar arasında da ulusçuluğa dair fikirler yayılmıştır. Toplumların zihniyetindeki bu evrilme, çok uluslu imparatorlukların parçalanmasında hareket noktası olmuştur. Dünya siyasi haritası, “ulusların kendi kaderini tayin etmesi”¹ prensibi çerçevesinde yeniden çizilmiş; dil ve kültür birliğine dayanan yeni devletler kurulmuştur. Söz konusu gelişmelerden Türk toplumu da etkilenmiştir. Bazı çevrelerce “Avrupa'nın hasta adamı” olarak addedilen Osmanlı Devleti, bu dönemde parçalanma safhasına giren imparatorluklardan biri olmuştur.

XVIII. Yüzyıl süresince sınırları daralan, siyasi ve iktisadi açıdan dışa bağımlı hale gelen Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı ertesinde yıkılma aşamasına girmiştir. Savaşın galip tarafı olan İtilaf Devletleri, kısa zamanda Osmanlı topraklarını işgale koyulmuşlardır. Bu noktada, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa liderliğinde, ulusçu bir bağımsızlık hareketinin örgütlendiği görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinde ulaştığı Samsun'dan, asker ve sivil üst düzey görevlilerle iletişime geçerek topyekûn bir mücadele girişimi başlatmıştır.²

Milli Mücadele'nin gerekçe, yöntem ve hedefleri ilk olarak, 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Tamimi ile duyurulmuştur. Tamimde, Doğu vilayetlerindeki vaziyeti görüşmek üzere il delegelerinin Erzurum'da toplanacağına; müteakiben Sivas'ta yurt genelini kapsayan bir kongre yapılacağına dikkat çekilmiştir.³ Amasya Tamimi, rejim değişikliğinin ilk kilometre taşı olma özelliğini taşıırken, kongreler Milli Mücadele'nin başlangıcında bir itici güç vazifesi görmüştür.

İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti ve Padişah, savaş esnasında İtilaf Devletleri'nce pasifize edilmiştir. Otorite eksikliğine bağlı olarak, yurttaki bütünlüğü ve Milli Mücadele sürecini yönlendiren kadronun meşruiyetini sağlamak adına, 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi (BMM) teşkil

---

¹ Amerikan İhtilali sırasında, Thomas Jefferson tarafından hazırlanmış olan “Bağımsızlık Beyannamesi”, ulusların kendi kaderini tayin etmesi ilkesine yer veren ilk belgedir. Sovyet Lider Vladimir Lenin'in de savunduğu bu ilke, Amerikan Başkanı Woodrow Wilson tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Mirsad Jahic, *I. Dünya Savaşı'ndan Günümüze “Ulusların Kendi Kaderini Belirleme Hakkı”nın Değişen İçeriği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 5-16.

² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk Cilt: I, “1919-1920”*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s. 7-8.

³ Milli Egemenlik Belgeleri, “Havza Genelgesi”, “Amasya Tamimi”, “Erzurum Kongresi Beyannamesi”, “Sivas Kongresi Beyannamesi”, “Misak-ı Milli Beyannamesi”, Der: Sefer Yazıcı, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s. 11-14.

edilmiştir. Meclis, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasının ardından Türkiye'nin yegâne idare mekanizması haline gelmiştir. Zira işlevsiz hale gelen saltanat makamı 1 Kasım 1922'de kaldırılmıştır. Yeni rejimin teşkil edilmesinin önündeki en mühim engel de kalktıktan sonra, 29 Ekim 1923'te Türkiye'de Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda, devrimin oldukça zorlu koşullar altında gerçekleştiği ortadadır. Türk Devrimi, bu bağlamda uluslararası camiada bir "anomali" olarak görülmüştür. Yenilen ve yıkılan bir imparatorluğun yerine kısa sürede bağımsız, demokratik, ulusçu bir cumhuriyet rejiminin teşkil edilmesi, bazı çevrelerce beklenmedik bir gelişme olarak algılanmıştır. Bu nedenle Amasya Tamimi'nden saltanatın ilgasına, devrimin tüm aşamaları dünya basınında yakından takip edilmiştir. I. Dünya Savaşı'na direkt bir biçimde müdahil olmayıp bir izleyici ve hakem konumunda kalmayı tercih eden Amerika Birleşik Devletleri (ABD) basını da bu genellemeye dâhildir. Fakat konu hakkında yapılmış yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır.

Konunun aydınlatılmasına yardımcı olmak üzere kaleme alınan bu çalışmada, Türkiye'de vuku bulan rejim değişikliğinin ABD basınına ve kamuoyuna yansımaları ele alınmıştır. Araştırmada genel tarama yöntemiyle elde edilen kitap, makale ve gazetelerden yararlanılmıştır. Yazının ana kaynaklarını teşkil eden süreli yayınlarda, Washington ve New York menşeli gazeteler temel alınmıştır. Ayrıca kaynak çeşitliliği sağlamak açısından çeşitli eyaletlerde yayımlanan yerel gazeteler de kullanılmıştır. Kronolojik bütünlüğe uygun olarak ilk başlıkta Amasya Tamimi ve onu izleyen kongreler süreci konu alınmıştır.

1. Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ABD Basınına Yansımaları

1.a. Amasya Tamimi

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda uğradığı yenilginin akabinde İtilaf Devletleri Anadolu'yu işgal etmeye başlamıştır. Buna karşılık, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a varan Mustafa Kemal Paşa, vakit kaybetmeden bölgesel direniş örgütlerini tek bir ulusal organizasyona dönüştürme girişimlerine

başlamıştır.⁴ Bunun için Anadolu'nun muhtelif bölgelerindeki; Kazım (Karabekir) Paşa ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa gibi yüksek rütbeli subaylar ile sürekli irtibat halinde bulunmuştur.⁵

Mustafa Kemal Paşa, 12 Haziran 1919'da Havza'dan Amasya'ya geçmiştir. Arkasından Hüseyin Rauf (Orbay) Bey ile Ali Fuat Paşa, 19 Haziran 1919'da Ankara'dan Amasya'ya intikal etmiştir. Albay Refet (Bele) Bey'in de katılmasıyla, birtakım temel esaslar tartışıldıktan sonra Amasya Tamimi kaleme alınmıştır. Bu tamim, Erzurum'da bulunan Kazım Paşa ile yapılan telgraf görüşmelerinden sonra Anadolu'daki bütün sivil ve askeri yetkililere gönderilmiştir.⁶

22 Haziran 1919'da beyan edilen tamim; yurdun tehdit altında olduğunu, İstanbul'daki hükümetin vazifelerini yerine getiremediğini, ulusun istiklalini yalnızca kendi azim ve kararının kurtarabileceğini bildirmiştir. Ulusçu bir direniş beyannamesi olarak tasarlanan Amasya Tamimi, birlik sağlama ve otorite oluşturma açısından Milli Mücadele sürecinde kritik bir öneme sahiptir.⁷

Amasya Tamimi, ABD basınına farklı bir yönüyle yansımıştır. Dönemin gazetelerinde, daha çok tamimin yazıldığı ve yayımlandığı koşullar ile ilgili yazılar bulunmaktadır. Bilhassa, İtilaf Devletleri'nin Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti hakkında alınan ağır kararların sonuçlarından kaygı duydukları yorumu göze çarpmaktadır.⁸ Misalen; 2 Temmuz 1919 tarihli Evening Times-Republican, Harrisburg Telegraph, Hickory Daily Record, Oklahoma City Times, The Brattleboro Daily Reformer, The Bridgeport Times, The Evening Star, The Lakeland Evening Telegram, The New Scimitar ve The Richmond Palladium gazetelerinde; sürmekte olan Paris Barış Konferansı katılımcılarının Türkiye'deki güncel durumdan son derece rahatsız olduğu

---

⁴ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner Gören, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 110.

⁵ Toktamış Ateş *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 100.

⁶ Zürcher, *a.g.e.*, s. 110.

⁷ Suna Kili, *Atatürk Devrimi, "Bir Çağdaşlaşma Modeli"*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 62.

⁸ I. Dünya Savaşı'nın sonunda galip ve mağlup devletler arasındaki barış koşullarını belirlemek üzere toplanan Paris Barış Konferansı, 18 Ocak 1919'da başlamıştır. Konferans, 30 Ocak 1919'da Ermenistan, Suriye, Irak, Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılmalarını kararlaştırmıştır. Yunanistan Başbakanı Zito Venizelos, 30 Aralık 1918'de konferans başkanlığına sunduğu taleplerinde, Batı Anadolu'nun büyük bir kısmının Yunanistan'a katılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Küçük Asya'da bir Ermenistan kurulması gerektiğini de belirtmiştir. Türk tarafı açısından son derece ağır olan bu karar ve öneriler İstanbul'a ulaştığında hem kamuoyunda hem de devlet yöneticilerinde büyük kaygı uyandırmıştır. Ateş, *a.g.e.*, 93-94.

belirtilmiştir. Paris'e ulaşan raporlarda, İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti'nin direktiflerine uymayı reddeden bazı Türk komutanların Anadolu'da örgütlendiği bilgisi bulunmaktadır. Habere göre, bu komutanlarca organize edilen askeri birlikler Amasya, Balıkesir ve Konya'da yoğunlaşmıştır. Konya'daki birlikler İtalyanlara, Balıkesir'dekiler ise Yunanlılara karşı koymaktadır. Haberin devamında, konferans sırasında, önerileri derhal reddedilen Osmanlı Hükümeti'nin idari konumunun zayıfladığı; buna bağlı olarak da Türkiye'de bağımsızlık hareketlerinin başlamasından korkulduğu bildirilmiştir.⁹

Aynı tarihli South Bend News-Times'da de benzer bir bilgi paylaşılmıştır. Gazete, Anadolu'da birtakım askeri birliklerin işgallere karşı örgütlendiğini ve liderlerinin Osmanlı Hükümeti'nin otoritesini tanımayı reddettiklerini bildirmiştir. Osmanlı Devleti'ne dayatılan ve kamuya açık hale getirilen barış şartlarının uygulanmasında büyük zorluk yaşanabileceği; genel bir ayaklanma çıkmasından korkulduğu da bu haberde belirtilmiştir.¹⁰

8 Temmuz 1919'de yayımlanan The Chattanooga News, Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu'da yeni bir hükümetin kurulabileceği öngörüsünde bulunmuştur.¹¹ Aynı görüşü paylaşan 11 Temmuz 1919 tarihli Ladysmith News-Budget'da ise Osmanlı Hükümeti'nin başkente dönme talimatına uymayı reddeden Mustafa Kemal Paşa'nın 47 ağır silah ve çok sayıda makineli tüfek ile 40.000 askere sahip olduğu haberi yayımlanmıştır.¹² Alexandria Gazette ve The Washington Times ise Yunan işgaline direnmeyi amaç edinen Mustafa Kemal

⁹ "Rebellion In Turkey", *Evening Times-Republican*, Marshalltown, Iowa, July 02, 1919, p. 1; "Hungary's Soviet Rulers Defy Pact Terms of Entente", *Harrisburg Times*, Harrisburg, Pennsylvania, July 02, 1919, p.5; "Turk Situation Said to Be Grave", *Hickory Daily Record*, Hickory, North Carolina, July 02, 1919, p. 1; "Turkish Situation Becomes Menacing", *Oklahoma City Times*, Oklahoma City, Oklahoma, July 02, 1919, p. 10; "Turks Threaten Italians and Oppose Greeks", *The Bridgeport Times*, Bridgeport, Connecticut, July 02, 1919, p. 1; "Three Turkish Armies Active", *The Brattleboro Daily Reformer*, Brattleboro, Vermont, July 02, 1919, p. 1; "Three Turkish Armies Make Allies Uneasy", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, July 02, 1919, p. 26; "Reported Three Turkish Armies Being Mobilized", *The Lakeland Evening Telegram*, Lakeland, Florida, July 02, 1919, p. 1; "Turks Threaten", *The New Scimitar*, Memphis, Tennessee, July 02, 1919, p. 1; "Resistance In East", *The Richmond Palladium*, Richmond, Indiana, July 02, 1919, p. 1; Aynı haber 5 Temmuz 1919 tarihli The Watchman and Southron gazetesinde de yayımlanmıştır; "Turks Give Trouble", The Watchman and Southron, Sumter, South Carolina, July 05, 1919, p. 5.

¹⁰ "Big Five to Take up Questions Dealing With Permanent Committees" *South Bend News-Times*, South Bend, Indiana, July 02, 1919, p. 1.

¹¹ "Seperate Turk Regime", *The Chattanooga News*, Chattanooga, Tennessee, July 08, 1919, p. 1.

¹² "Turkey is Facing Revolt", *Ladysmith News-Budget*, Ladysmith, Wisconsin, July 11, 1919, p. 2; Aynı haber The Madison Daily Leader ve The Tomahawk gazetelerinde de yer almıştır. "Turkey is Facing Revolt", *The Madison Daily Leader*, Madison, South Dakota, July 10, 1919, p. 1; "Turkey is Facing Revolt", *The Tomahawk*, White Earth, Minnesota, July 17, 1919, p. 2.

Paşa'nın Anadolu'da bir devrim planladığını öne sürmüştür. Haberin devamında, Osmanlı Hükümeti'nin geniş çaplı bir ayaklanmaya direnecek gücünün olmadığı; fakat silah ve mühimmat yetersizlikleri nedeniyle durumun ciddi bir tehdit oluşturmadığı belirtilmiştir.¹³

Buraya kadar ABD basınında Türkiye'deki gelişmeler hakkında yer yer farklı ve birbiriyle çelişen bilgilerin verildiği dikkati çekmektedir. Fakat haberlerin başlıkları ve içeriklerindeki genel müşterek algı, Anadolu'daki hareketlenmenin ve Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinin bir ayaklanma olduğu şeklindedir.

1.b. Erzurum Kongresi

Mustafa Kemal Paşa, Amasya Tamimi'nin akabinde kongreye iştirak etmek üzere Sivas ve Erzincan üzerinden Erzurum'a geçmiştir. Bu arada hükümet tarafından tekrar İstanbul'a çağrılmış; dönmeyi reddedince ordu müfettişliği görevinden alınmıştır. Bunun üzerine ordudan ayrılıp sivil olarak hareket etmeye karar vermiştir. Örgütlenme aşamasında olan Milli Mücadele, bu noktada sivil karakterli bir halk hareketi yapısına bürünmeye başlamıştır.¹⁴

Başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın üstlendiği Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919'dan 4 Ağustos 1919'a kadar sürmüştür. Kongrede, delegeler arasından Doğu illerini temsil etmek ve kongrenin kararlarını uygulamak üzere bir "Heyet-i Temsiliye" seçilmiştir. Yerel direniş kuruluşları, "Şark-i Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında ve Heyet-i Temsiliye başkanlığına seçilen Mustafa Kemal Paşa liderliğinde bir araya getirilmiştir. Bu birleşimdeki temel amaç direniş örgütlenmeleri arasındaki birliği sağlamaktır.¹⁵

Temsili niteliği açısından bölgesel olmasına karşın ulusallık eğilimleri taşıyan Erzurum Kongresi,¹⁶ 7 Ağustos 1919 tarihli bir beyanname ile kararlarını

¹³ "Discover Plot For Revolt In Turkey", *Alexandria Gazette*, Alexandria, Virginia, July 11, 1919, p. 1; "Discover Plot For Revolt In Turkey", *The Washington Times*, Washington, District of Columbia, July 11, 1919, p. 3.

¹⁴ Çağhan Uyar ve Esen Ertuğrul, "Milli Mücadele Dönemi'nde Toplanan Kongrelerin Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Dönemi'ne Düşünsel Açıdan Etkileri", *Milli Mücadele'de Cephe Gerisi ve İstiklal Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, Çankırı, 2020, s. 461; Sabahattin Selek, *Milli Mücadele, "Erzurum'da Gergin Günler"*, Yeni Gün Haber Ajansı, İstanbul, 1999, s. 13.

¹⁵ Bekir Sıtkı Baykal, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1969, s. 26; Cevdet Küçük, "Erzurum Kongresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 336.

¹⁶ Bülent Tanör, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları, "1918-1920"*, Yenigün Haber Ajansı, İstanbul, 1998, s. 50.

açıklamıştır. Beyannamede İstanbul'daki hükümetin ulusun iradesine dayanmadığı ifadesi dikkati çekmektedir. Bu nedenle de bütünlüğün ve bağımsızlığın sağlanmasında ulusal gücün etkin, ulusal iradenin egemen kılınacağı ifade edilmiştir. Böylelikle mevcut Osmanlı Hükümeti'ne karşı yeni bir yürütme organı ve halk iradesine dayanan yeni bir otorite yaratılmaya çalışılmıştır.¹⁷

ABD basınında, Anadolu'daki ulusçu hareketin bir ayaklanma olduğu algısı devam etmektedir. Erzurum Kongresi sürerken, The Evening Star gazetesi Anadolu'da, Paris Barış Konferansı katılımcılarının endişeye sevk eden ciddi bir askeri hareketlenme ve anarşi tehlikesi olduğunu bildirmiştir.¹⁸ Evening Public Ledger ise, ulusal direnişin lideri konumundaki Mustafa Kemal Paşa'nın, emrindeki birliklerle İtilaf kuvvetlerine tehdit oluşturduğunu bildirmiştir. Gazete ayrıca, Erzurum Kongresi'ni kastederek Doğu Anadolu'da çevre illeri kapsayan bir tür meclisin toplandığını belirtmiştir. Haberin devamında, İstanbul'da, ülke genelinde anarşiye neden olacak genel bir siyasi çöküş yaşandığı yorumu da yapılmıştır.¹⁹

Erzurum'daki kongre faaliyetlerinden huzursuzluk duyan İtilaf Devletleri İstanbul'daki temsilcileri aracılığıyla, "kanun dışı" faaliyetlerde bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması talebinde bulunmuşlardır. Sadrazam Damat Ferit Paşa da, Mustafa Kemal Paşa ve Hüseyin Rauf Bey'in tutuklanarak İstanbul'a getirilmeleri için Dâhiliye Nezareti'ne bir tezkere göndermiştir.²⁰ Tutuklama kararı ABD basınında yer almıştır. 4 Ağustos 1919 tarihli Harrisburg Telegraph, New Britain Herald, Perth Amboy Evening News, The News Scimitar, The Times ve The West Virginian'a göre; Osmanlı Hükümeti, bölücü amaçlarla kongre düzenlemek, Erzurum ve İzmir'de silahlı gruplar teşkil etmekle suçlanan Mustafa Kemal Paşa ile Hüseyin Rauf Bey'in

---

¹⁷ Kili, *a.g.e.*, s. 64-66; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi I, "Erzurum Kongresi"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 121.

¹⁸ "Thrace Still in Dispute", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, August 01, 1919, p. 4.

¹⁹ "Turks Threaten to Attack Allies", *Evening Public Ledger*, Philadelphia, Pennsylvania, August 01, 1919, p. 9.

²⁰ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, s. 136-138; M. Tayyib Gökbiçgin, *Milli Mücadele Başlarken, "Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 184.

tutuklanması talimatını vermiştir. Anadolu'da yeni bir hükümet kurulabileceği görüşü bu gazetelerde de paylaşılmıştır.²¹

8 Ağustos tarihli The Sun'da, İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki vaziyetten duyduğu huzursuzluğun yersiz olmadığını açıklar nitelikte bir yazı göze çarpmaktadır. Yazıda, Anadolu'da başlayan ulusçu hareketin güçlenerek devam ettiğine işaret edilmiştir. Gazete, Erzurum'da toplanan kongreye dikkat çekerek ülkenin İtilaf Devletleri arasında bölüşülmesine direnmek üzere kararlı bir çaba gösterildiğini bildirmiştir.²²

1.c. Sivas Kongresi

Erzurum Kongresi bölgesel çapta gerçekleştirildiğinden, bir sonraki adım ulusal düzeyde bir kongrenin toplanması olmuştur.²³ Yurdun muhtelif bölgelerinden gelen delegelerin katıldığı Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında açılmıştır. Kongrenin başlıca görevleri, Erzurum'da alınan kararları ülke geneline yaymak ve orada kurulmuş olan Şark-i Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni bu amaca uygun hale getirmektir. Cemiyet, bu bağlamda daha kapsayıcı bir nitelik taşıyan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" haline getirilmiştir.²⁴

11 Eylül 1919'da sona eren Sivas Kongresi'nin kararları bir beyanname vasıtasıyla duyurulmuştur. Beyanname, Erzurum'da alınan kararlar yinlendikten sonra halkın Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne itimadının kalmadığı belirtilmiştir. Yeni ve güvenilir bir hükümet kurulana kadar İstanbul ile ilişkilerin kesileceği vurgulanmıştır. Kongrenin bu kararının da etkisiyle 5 Ekim

---

²¹ "Turk Leaders of Outlaw Bands to Be Arrested" *Harrisburg Times*, Harrisburg, Pennsylvania, August 04, 1919, p. 16; "Turkish Leaders Ordered Arrested", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, August 04, 1919, p. 1; "Turks Order Arrest of Three", *Perth Amboy Evening News*, Perth Amboy, New Jersey, August 04, 1919, p. 1; "Order Two Turks to Be Apprehended", *The New Scimitar*, Memphis, Tennessee, August 04, 1919, p. 3; "Orders Arrest of Kemal Pasha and Reouf Bey", *The Times*, New York City, New York, August 04, 1919, p. 2; "Turkish Cabinet Punishes Rebels", *The West Virginian*, Fairmont, Virginia, August 04, 1919, p. 1; Aynı haber, 5 Ağustos 1919 tarihli The Sun'da da paylaşılmıştır: "Turkish Revolt Crushed", *The Sun*, New York City, New York, August 05, 1919, p. 3.

²² "Turk Nationalists Gaining", *The Sun*, New York City, New York, August 08, 1919, p. 8.

²³ Richard D. Robinson, *The First Turkish Republic, "A Case Study In National Development"*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1963, s. 69.

²⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 249; Haluk Selvi, "Sivas Kongresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 284; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi II, "Sivas Kongresi"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 117-118.

1919'da Damat Ferit Paşa Hükümeti düşmüştür. Yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur. Yeni hükümet ilk iş olarak Meclis-i Mebusan seçiminin yapılmasına karar vermiştir.²⁵ Seçimleri kazananların çoğunun -hatta sadrazamın dahi- ulusçu harekete yakınlık duydukları bilinmektedir.²⁶

İç siyasette Milli Mücadele için daha elverişli bir ortam yaratan Sivas Kongresi, ABD basınında da kendisine yer bulmuştur. 17 Ekim 1919 tarihli El Paso Herald, New York Tribune, The Ocala Evening Star ve The Richmond Palladium'da, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde ulusal bir hükümet kurulabileceğine işaret edilmiştir. Ayrıca, Sivas'ta ulusal bir kongre toplandığı da paylaşılmıştır.²⁷ Sözü edilen haberlerdeki ulusal hükümet ve ulusal kongre vurgusu, Anadolu'daki hareketlenmenin bir isyandan fazlası olduğunu anlaşıldığını göstermektedir. Buna karşın bazı gazetelerde, Milli Mücadele'yi büyük çaplı bir çetecilik faaliyeti olarak aksettiren yazılar da bulunmaktadır. 26 Ekim 1919 tarihli The Arizona Republican, Türkiye'de, İttihat ve Terakki mensuplarıyla birlikte hareket eden hükümet yetkililerinin, siyasal amaçlarla çetecilik faaliyetleri organize ettiğini ve bu örgütlenmelere teçhizat sağladığını bildirmiştir.²⁸

2. Büyük Millet Meclisi'nin Açılışının ABD Basınında Yankıları

Sivas Kongresi'nden sonra, Heyet-i Temsiliye Ankara'ya nakledilmiştir. Bu arada, Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin belirlediği esaslar ışığında önemli bir belge hazırlamıştır. "Misak-ı Milli" olarak adlandırılan bu belge, Ankara'da toplanan son Meclis-i Mebusan'da, onaylanmıştır. Misak-ı Milli, Türk ulusunun hak ve taleplerinin açıklandığı bir

²⁵ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 164.

²⁶ Arnold Joseph Toynbee, *Türkiye I, "Bir Devletin Yeniden Doğuşu"*, Yeni Gün Haber Ajansı, İstanbul, 1999, s. 97-98.

²⁷ "Kemal Pasha Forms New Asia Minor Government", *El Paso Herald*, El Paso, Texas, September 17, 1919, p. 2; "Turkish Ex-Vizier Forms Government at Erzerum", *New York Tribune*, New York City, New York, September 17, 1919, p. 9; "Turkey in Asia", *The Ocala Evening Star*, Ocala, Florida, September 17, 1919, p. 1; "Turk Government Formed", *The Richmond Palladium*, Richmond, Indiana, September 17, 1919, p. 12; Aynı haber 18 Ekim 1919 tarihli *The Evening Star* ve *The Great Falls Tribune* gazetelerinde de yer almıştır: "Kiamil Leads in New Government", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, September 18, 1919, p. 25; "Kiamil Forms New Government in Armenia", *The Great Falls Tribune*, Great Falls, Montana, September 18, 1919, p. 3.

²⁸ "Turk Officers Now Brigands", *The Arizona Republican*, Phoenix, Arizona, September 26, 1919, p. 7.

bağımsızlık bildirisi olma özelliği taşımaktadır. Batı modelindeki yeni Türk devletinin üstyapısı, ileride bu bildiri üzerine inşa edilecektir.²⁹

İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki gelişmelerden duyduğu huzursuzluk giderek artmıştır. Nitekim 13 Kasım 1918'den beri İtilaf Devletleri'nin denetiminde bulunan başkent İstanbul, 16 Mart 1920 günü resmen ve fiilen işgal edilmiştir.³⁰ İşgal kuvvetleri, meclise baskın yaparak başta Hüseyin Rauf Bey olmak üzere bazı mebusları tutuklamıştır. 18 Mart 1920 günü son kez toplanan Meclis-i Mebusan, protesto olarak kendi kendisini feshetmiştir.³¹

İtilaf Devletleri'nin denetimi altındaki başkentte meclis çalışmalarının sürdürülemeyeceğini çok önceden tahmin eden Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgalini müteakip Ankara'da ulusal bir meclis toplama kararını almıştır. Heyet-i Temsiliye içinde yapılan bir durum değerlendirmesinden sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın imzasını taşıyan bir genelge ile İstanbul'un işgalinin Osmanlı Devleti'nin hayatına ve egemenliğine son verdiği kamuoyuna duyurulmuştur. İdari boşluğun büyüdüğü bu noktada, henüz kapatılmadıysa da artık çalışamayacağı kesinleşen Meclis-i Mebusan'ın yerine ulusal bir meclisin kurulması zorunluluk haline gelmiştir. Böylelikle, yeni hükümetin temellerini teşkil eden "Büyük Millet Meclisi", ilk kez 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanmıştır.³²

The Washington Times ve New York Tribune, Türkiye'de ulusal bir meclisin kurulmakta olduğunu yayımladıkları haberler ile duyurmuştur. The Washington Times, Mustafa Kemal Paşa'nın ulusçu hareketi Ankara'da toplayacağını bildirmiştir.³³ New York Tribune ise, Mustafa Kemal Paşa ve destekçilerinin Anadolu'daki direnişin kalıcı merkezini teşkil etmek üzere Ankara'da toplanacağını paylaşmıştır. Şehir merkezinde bulunan bir okulun bu amaçla meclis binasına çevrildiği de haberin devamında belirtilmiştir.³⁴

---

²⁹ Toynbee, *a.g.e.*, s. 98.

³⁰ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, "Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne"*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 292.

³¹ Sabahattin Sele, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 336.

³² Turan, *a.g.e.*, 121-135; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 75

³³ "Turk Nationalists in Fight With Greeks", *The Washington Times*, Washington, District of Columbia, April 22, 1920, p. 1.

³⁴ "Kemal Pasha to Set Up His Government in Angora", *New York Tribune*, New York City, New York, April 20, 1920, p. 2.

New York Herald ve The Sun, Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi'nin kalıcı bir hükümet kurmayı planladığını bildirmiştir.³⁵ The Richmond Palladium ise; "Müttefikler San Remo'da İstanbul'u ve boğazları uluslararası hale getirmek, Ermenistan'a bağımsızlık vermek gibi önemli değişikliklerle Türkiye haritasını yeniden çizirken Türk ulusçu hareketinin Anadolu'da bağımsız bir hükümet kurduğu..." yorumunu paylaşmıştır. Bu noktada, ABD basınında Milli Mücadele'nin ciddiyetinin kavranmış olduğu görülmektedir.³⁶

3. ABD Basınında Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyet'in İlanı

3.a. Saltanatın Kaldırılması

26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz başarıya ulaşmıştır. 11 Ekim 1922 tarihli Mudanya Mütarekesi ile muharebelere son verilmesini takiben, İsviçre'nin Lousanne (Lozan) kentinde bir barış konferansının toplanması kararlaştırılmıştır.³⁷

İtilaf Devletleri, taraflar arasında diplomatik çatışmalara sahne olacak Lozan Barış Konferansı'na İstanbul Hükümetini de davet ederek ortaya çıkacak ikiliklerden yararlanmayı hedeflemişlerdir. İtilaf Devletleri'nin bu teklifini değerlendirmek niyetinde olan Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM)³⁸ birer telgraf göndererek İstanbul Hükümetinin de konferansa katılması gerektiğini telkin etmiştir. Sadrazamın bu talebi, mecliste ciddi tartışmalara yol açmıştır. Saltanat ve hilafet yanlısı görüşlerin de dile getirildiği görüşmeler sırasında Mustafa Kemal Paşa, mecliste mutabakat sağlamak amacıyla söz almıştır. Osmanlı Hanedanı'nın esasında ulusa ait olması gereken egemenliği kendi elinde tuttuğuna işaret ederek konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür:³⁹

³⁵ "No Move By Turkey to Attack Kemal", *The Sun and the New York Herald*, New York City, New York, April 28, 1920, p. 3.

³⁶ "As Allies Redraw Map of Turkey Turk Nationalists Feed War Flames", *The Richmond Palladium*, Richmond, Indiana, April 28, 1920, p. 1.

³⁷ Robinson, *a.g.e.*, s. 73-75.

³⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın 8 Şubat 1921 tarihinden itibaren İcra Vekilleri Heyeti kararlarını "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi" sıfatıyla imzalamasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi adı kullanılmaya başlanmıştır. İhsan Güneş, "Türkiye Büyük Millet Meclisi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 594.

³⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 279; Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, Çev: Fethi Ülkü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994, s. 31-33.

"Şimdi de Türk ulusu... bunlara karşı ayaklanarak egemenliğini kendi eline almış bulunuyor. Bu bir olupbittidir. Söz konusu olan, ulusa egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız sorunu değildir. Sorun olmuş bitmiş bir gerçeği yasa ile saptamaktan başka bir şey değildir. Bu kesinlikle yapılacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes sorunu doğral bulursa, sanırım ki uygun olur. Yoksa, yine gerçek, kendi yöntemine göre saptanacaktır; ama belki birtakım kafalar kesilecektir!"⁴⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın bu kesin açıklaması üzerine Ankara milletvekili Mustafa Efendi; *"Biz sorunu başka bakımdan ele almıştık, açıklamalarımızdan aydınlandık."* diyerek konuyu ulusal egemenliği etkin kılma ilkesi üzerinden değerlendireceklerini belirtmiştir. Bu gelişmeler ışığında, saltanatla hilafetin birbirinden ayrılacağını ve saltanatın kaldırılacağını bildiren 2 maddelik bir yasa taslağı hazırlanmıştır. Meclisteki görüşmelerden sonra açık oylamaya sunulan bu taslak, 1 Kasım 1922'de, kabul edilerek yasalaşmıştır. Saltanatın kaldırılmasıyla son Padişah Vahideddin (VI. Mehmed) yetkilerini yitirmiş; Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığı kesin olarak sona ermiştir. Tevfik Paşa Hükümeti'nin de istifasıyla TBMM Hükümeti Türkiye'nin tek meşru idari mekanizması haline gelmiştir.⁴¹

İstanbul Hükümeti'nin Lozan Konferansı'na davet edilmesinden, saltanatın kaldırılarak ulus iradesine dayanan meclisin yönetim erkini üstlenmesine kadar olan gelişmeler 2 Kasım 1922'de The Evening Star gazetesinde yer almıştır.⁴² Türkiye'de rejim değişikliğinin bu denli kritik bir aşamaya gelmesi, ABD basımına sıkça yansımıştır. Bilhassa 3 Kasım 1922'de Türkiye'de saltanatın kaldırıldığı haberi çok sayıda gazete tarafından duyurulmuştur. Gazetelerde haberlerin ekseriyetle birinci sayfada verilmiş olması dikkati çekmektedir.

3 Kasım 1922 tarihli Daily Ardmoreite, Evening Public Ledger, Every Evening, New Britain Herald, The Ogden Standard Examiner, The Richmond Palladium ve The Rock Island Argus gazeteleri, Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey

---

⁴⁰ Atilla İlhan, *Hangi Atatürk*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s. 21; Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları C. I "Atatürk'ün Nutuk'u"*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 104

⁴¹ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 355; Stanford Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, "Volume II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975"*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 364-365.

⁴² "Turks Threaten, Demanding Full Rights of Allies", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, November 02, 1922, p. 1.

ve 80 arkadaşının saltanatın kaldırılması için verdiği önerenin⁴³ tam metnini yayımlamıştır. Haberde metnin TBMM'nin gerekçelerini açıklamak için kullanıldığı göze çarpmaktadır.⁴⁴ Aynı gün yayımlanan The Great Falls Tribune, Norwich Bulletin, The Brunswick News ve The Evening Star ise saltanatın akıbetinin görüşüldüğü oturumlarda, mecliste şiddetli münakaşaların yaşandığını bildirmiştir. Bu gazetelerde, bazı milletvekillerinin salonu terk ettiği; bazılarının ise konuya dair görüşmelerin barış sağlanana kadar ertelenmesini önerdiği paylaşılmıştır. Haberin devamında, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmeler sırasında yaptığı konuşmada Türkiye'deki tarihsel süreci ana hatlarıyla açıklayarak saltanatın hilafetten ayrılmasının gerekliliğine işaret ettiği bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu argümanını desteklemek için egemenlik ile halifeliğin tek kişide toplanmasından doğan zorluklara dikkat çekmiş; meselenin vakit kaybedilmeden görüşülmesi gerektiğinde ısrar etmiştir. Haber, hararetli tartışmaların ardından önerenin kanunlara uygunluk açısından incelenmek üzere gerekli hukuki mercilere⁴⁵ gönderildiği bilgisiyle sonlanmıştır.⁴⁶

3 Kasım 1922'de yayımlanan Cordova Daily Times, East Oregonian, Indianapolis Times, Palatka Daily News, The Caledonian-Record, The Commonwealth, The Columbia Evening Missourian, The The Ocala Evening Star, The Richmond Daily Register, The Seattle Star ve Tonopah Daily Bonanza gazeteleri, TBMM'de kabul edilen bir yasa ile Türkiye'de saltanatın

⁴³ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, "Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923"*, C. I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 250-251.

⁴⁴ "Ottoman State Collapses and Premier Rules", *Daily Ardmoreite*, Ardmore, Oklahoma, November 3, 1922, p. 1; "Sultan Deposed: Assembly to Rule Turkey", *Evening Public Ledger*, Philadelphia, Pennsylvania, November 3, 1922, p. 1; "Turks Drop Sultan: National Assembly Now Rules Nation", *Every Evening*, Wilmington, Delaware, November 3, 1922, p. 1-26; "Angora Assembly Assumes Sovereign Rights, Taking Place of Ottoman Empire", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, November 3, 1922, p. 1; "Assembly at Angora Ousts Turk Sultan", *The Ogden Standard Examiner*, Ogden City, Utah, November 3, 1922, p. 1-2; "Nationalists Pass Law Suppressing Sultanate of Turkey, Says Dispatch", *The Richmond Palladium*, Richmond, Indiana, November 3, 1922, p. 1; "Sultanate of Turkey Shorn of All Power", *The Rock Island Argus*, Rock Island, Illinois, November 3, 1922, p. 1-12; Aynı haber 4 Kasım 1922 tarihli şu gazetelerde de yer almıştır: "Angora Throws Turkish Sultan Out of Office", *Albuquerque Morning Journal*, Albuquerque, New Mexico, November 4, 1922, p. 1; "Sultan Loses Throne and Nationalists Set Up New Government", *The Great Falls Tribune*, Great Falls, Montana, November 4, 1922, p. 3; "Sultan of Turkey Deposed and Fall of Ottoman Empire", *The Brunswick News*, Brunswick, Georgia, November 4, 1922, p. 1-8

⁴⁵ Bu hukuki merciler Kanun-i Esasi ve Şer'îye Encümenleri'dir. Bkz: Çoker, *a.g.e.*, s. 262-263.

⁴⁶ "Violent Proceedings At First Angora Assembly", *Norwich Bulletin*, Norwich, Connecticut, November 3, 1922, p. 2; "May Strip Sultan of Power As Head of Moslem World", *The Great Falls Tribune*, Great Falls, Montana, November 3, 1922, p. 1; "Violent Scenes Marked Session Turk Assembly", *The Brunswick News*, Brunswick, Georgia, p. 1; "Sultan Deposed, Pacts Abolished By Angora Regime", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, November 3, 1922, p. 1-2.

kaldırıldığını, idari erkin tamamen ulusal meclise geçtiğini bildirmiştir. Ayrıca siyasal yetkisi bulunmayan bir halifenin seçileceği ve 16 Mart 1920'den sonra İstanbul Hükümeti tarafından yapılan tüm anlaşmaların geçersiz sayılacağı da bu haberlerde duyurulmuştur.⁴⁷

Bemidji Daily Pioneer, Capital Journal, Free Trader Journal, Grand Forks Herald, Perth Amboy Evening News, The Bismarck Tribune, The Brattleboro Daily Reformer, The Evening Journal, The Evening World, The Topeka State Journal, The Washington Times ve The West Virginian ise Türk gazetelerinde; "Osmanlı Devleti yıkıldı; yerine yeni ulusal Türk devleti kuruldu. Saltanat kaldırıldı" şeklinde manşetler atıldığını belirterek aynı haberin ayrıntılarını paylaşmıştır. Bu gazetelerde meclisin kararının 101 pare top atışıyla duyurulduğu ve hem asker hem de sivillerce bando eşliğinde kutlandığı bilgisi verilmiştir. Haberin devamında, mecliste oybirliğiyle kabul edilen yasanın iki temel esas ihtiva ettiği bildirilmiştir: Bunlardan birincisi, egemenlik hak ve yetkisinin Anayasa ile devredilemez ve bölünemez bir biçimde Türkiye halkının gerçek temsilcisi olan meclisin manevi kişiliğinde toplandığıdır. İkincisi ise Osmanlı Hanedanı mensuplarından en makbul olanının meclis tarafından halife seçileceğidir.⁴⁸

---

⁴⁷ "Turkish Govt. Ousts Sultan By Decree", *Cordova Daily Times*, Cordova, Alaska, November 3, 1922, p. 8; "Turkish Nationalists Abolish Sultan Assembly to Hold All Power Hereafter", *East Oregonian*, Pendleton, Oregon, November 3, 1922, p. 1; "Turks Proclaim Present Sultan Last of His Line", *Indianapolis Times*, Indianapolis, Indiana, November 3, 1922, p. 1; "Turkish Assembly Passes Law Eliminating Sultanate", *Palatka Daily News*, Palatka, Florida, November 3, 1922, p. 1; "Turkish Sultanate Abolished", *The Caledonian-Record*, St. Johnsbury, Vermont, November 3, 1922, p. 1; "Turkish Ruler is Dethroned", *The Columbia Evening Missourian*, Columbia, Missouri, November 3, 1922, p. 1; "Turkish Nationalists Suppress Sultanate", *The Commonwealth*, Scotland Neck, North Carolina, November 3, 1922, p. 1; "Angora Turns the Sultan Out", *The Ocala Evening Star*, Ocala, Florida, November 3, 1922, p. 1; "Kemal Abolishes Power of Sultanate", *The Richmond Daily Register*, Madison County, Richmond, November 3, 1922, p. 1; "Sultan Ousted By Turkish Law", *The Seattle Star*, Seattle, Washington, November 3, 1922, p. 1; "Sultan Turkey to Be Deposed By This Law", *Tonopah Daily Bonanza*, Tonopah, Nevada, November 3, 1922, p. 1; Aynı haber 4 Kasım 1922 tarihli şu gazetede de yayımlanmıştır: "Abolish Sultan, New Turk Plan", *Chikasha Daily Express*, Chikasha, Oklahoma, November 4, 1922, p. 4; "Sultanate of Turkey Passes", *The Bisbee Daily Review*, Bisbee, Arizona, November 4, 1922, p. 1.

⁴⁸ "Abolish Sultanate of Turkey By Law", *The Brattleboro Daily Reformer*, Brattleboro, Vermont, November 3, 1922, p. 5; "End of Sultanate For Turkey", *Perth Amboy Evening News*, Perth Amboy, New Jersey, November 3, 1922, p. 8; "New Turk Nation", *The Topeka State Journal*, Topeka, Kansas, November 3, 1922, p. 5; "New Turkey Abolishes Sultan to Name Caliph", *Bemidji Daily Pioneer*, Bemidji, Minnesota, November 3, 1922, p. 1; "Report Turk Sultan Has Been Deposed" *Grand Forks Herald*, Grand Forks, North Dakota, November 3, 1922, p. 1-10; "Turkish Empire Collapses", *Capital Journal*, Salem, Oregon, November 3, 1922, p. 1-9; "Turkish Nationalist Dethrone Sultan", *Free Trader Journal*, Ottawa, Illinois, November 3, 1922, p. 1; "Turks Abolish Sultan Office", *The Evening Journal*, Jersey City, New Jersey, November 3, 1922, p. 25; "Turks Abolish Sultanate", *The Bismarck Tribune*, Bismarck, North Dakota, November 3, 1922, p. 1; "Sultanate Abolished By Turk Nationalists", *The Washington Times*, Washington, District of Columbia, p. 1; "Sultan Deposed By

4 Kasım 1922 tarihli *Capital Journal*, *Evening Public Ledger*, *Every Evening*, *New York Tribune*, *The Barre Daily Times*, *The Bismarck Tribune* ve *The West Virginian*, saltanatın ilgasının akabinde gerçekleşen gelişmelere yer vermiştir. Bu gazetelerde, kararın açıklanmasından kısa süre sonra Sadrazam Tevfik Paşa'nın görevinden ayrıldığı bildirilmiştir. Haberde, TBMM'nin ultimatoma niteliğindeki kararnamesi karşısında Sultan'ın tepkisinin tüm Yakın Doğu'da merakla beklendiği ifade edilmiştir. Türkiye'de bazı gazetelerin tüm idari yetkilerini kaybeden Sultan'ın tahttan çekilmeye hazır olduğu bilgisini verdiği; ancak genel algının Padişah Vahideddin'in meclisin kararını yok sayacağı yönünde olduğu iddiasında bulunulmuştur. Haberin devamında, hanedan mensupları ile İstanbul Hükümeti nazırlarının kararı değerlendirmek üzere Dolmabahçe Sarayı'nda olağanüstü toplandığı ve görüşmeler sırasında halifelik konusu üzerinde önemle durulduğu bildirilmiştir. Görüşmeye katılan hanedan mensuplarının siyasi güçten arındırılmış bir hilafeti kabul etmemekte anlaştığı iddiası da bu gazetelerde yer almıştır. Habere göre, görüşme sırasında fikir ayrılıkları yaşanmıştır; ancak çoğunluk TBMM'nin Sultan'a yönelik vatana ihanet suçlamalarından ötürü teslim olunmasından yana tavır sergilemiştir.⁴⁹ Aynı tarihli *The Evening Journal*, bazı danışmanlarının Padişah Vahideddin'i TBMM'nin kararına karşı çıkmaya teşvik ettiğini bildirmiştir.⁵⁰ *Grand Forks Herald* ise görüşmede varılan karara dair kesin bir bilgiye ulaşılsa da Sultan'ın olağanüstü koşullarda teşkil edilen TBMM'nin saltanatı kaldırma kararının hukuki niteliğine karşı çıkabileceğini bildirmiştir.⁵¹ Yine 3 Kasım 1922'de yayımlanan *The Evening Star*'da, Sultan'ın sözü edilen görüşme sırasında şöyle bir açıklama yaptığı iddia edilmiştir:

“...bir süredir yerimi halefime bırakmayı düşünüyordum. Ancak son gelişmeler fikrimi değiştirmeme neden oldu. Halkın büyük bir kısmının saltanata derinlemesine

Assembly of Turkish People”, *The West Virginian*, Fairmont, Virginia, November 3, 1922, p. 16; “Sultan Deposed By Kemalists; Republic Formed”, *The Evening World*, New York City, New York, November 3, 1922, p. 1.

⁴⁹ “Sultan Not Yet Ready to Resign”, *Evening Public Ledger*, Philadelphia, Pennsylvania, November 04, 1922, p. 6; “Sultan May Stick and Ignore Angora Assembly Decree”, *Every Evening*, Wilmington, Delaware, November 04, 1922, p. 1; “Sultan Fights Ouster Order of Kemalists”, *New York Tribune*, New York City, New York, November 04, 1922, p. 1-6; “Sultan May Abdicate”, *The Barre Daily Times*, Barre, Vermont, November 04, 1922, p. 3; “Near East Awaits Word From Sultan”, *The Bismarck Tribune*, Bismarck, North Dakota, November 04, 1922, p. 1; “Sultan Likely To Ignore Removal By Angora Assembly”, *Capital Journal*, Salem, Oregon, November 04, 1922, p. 7; “Sultan Expected to Abdicate With His Own Cabinet”, *The West Virginian*, Fairmont Virginia, p. 12.

⁵⁰ “Expect Sultan to Quit Not Fight”, *The Evening Journal*, Wilmington, Delaware, November 4, 1922, p. 1.

⁵¹ “Whole Near Awaits Decision of Sultan”, *Grand Forks Herald*, Grand Forks, North Dakota, November 04, 1922, p. 1.

bağlı olduğuna ve bir avuç maceraperest tarafından geçici olarak yoldan saptırıldığına inanıyorum. Bu sebeplerden ötürü ülkeyi terk etmemeye ve tahtta kalmaya kanaat getirdim. Meclisin faaliyetleri, şahsından çok İslam dünyasını etkileyen bir soruyu gündeme getirdi. Halifelik ve saltanat meselesi yakından bağlantılı olup İslam dininin kati kurallarına tabidir. Bu kurallar, meclisin milyonlarca kişiyi temsil etmeye yetkili olmayan birkaç yüz üyesi tarafından değiştirilemez."

The Evening Star, haberde Türkiye'deki gelişmeler hakkında bilgi vermeye devam etmiştir. Gazeteye göre, uluslararası camiada, Mudanya Konferansı'nın TBMM'yi hukuki olarak tanımadığı şeklinde iddialar ortaya atılmıştır. Ayrıca, diplomatik temsilciler tarafından değil, askeri liderler arasında imzalanan Mudanya Mütarekesi'nin geçerliliği üzerine tartışmalar çıkmıştır. Sonrasında İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümeti'nin Türkiye'deki tek meşru idari mevki olduğunu vurgulamak üzere Sultan'ın delegelerini de Lozan Barış Konferansı'na davet etmiştir. Bu durum TBMM'de ciddi tepki uyandırmıştır. Konu hakkındaki belirsizlikleri sona erdirmek üzere, Türkiye'de saltanatın kaldırıldığıнын ilan edilmesine karar verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu süreçte mecliste askeri bir diktatörlükten çekinen muhalif gruplarla sıkça karşı karşıya gelmiştir. Ancak hukuki merciler, Türkiye'nin Mustafa Kemal Paşa'nın hedeflediği biçimde, halkın iradesine dayanan bir hükümet tarafından yönetilmesinde karar kılmıştır. TBMM içerisindeki güçlü muhalefete karşın bu kararın alınması, gazetede politik sebeplere bağlanmıştır. Zira Padişahın Türkiye'de en yüksek otorite kabul edilmesi ve TBMM'nin henüz uluslararası düzeyde tanınmamış olması; İstanbul Hükümeti'nin temsilcileri tarafından refakat edilmeyen TBMM delegelerinin imzaladığı bir barış anlaşmasının geçerliliğinin sorgulanmasına neden olacaktır. Haberde son olarak, İstanbul Hükümeti'nin TBMM'ye Lozan Barış Konferansı'na katılmayacaklarını; ancak meclis sivil idareyi devralana kadar Sultan'ın iktidarda kalacağını bildiren bir telgraf gönderdiği bilgisi verilmiştir.⁵²

Norwich Bulletin, 4 Kasım 1922 tarihli sayısında Türkiye'de saltanatın kaldırılmasının yarattığı tepkilere yer vermiştir. Gazeteye göre, Türkiye'de saltanatı destekleyen bazı çevreler, TBMM'nin kararını Bolşevik politikanın bir zaferi ve Türkiye'nin Sovyetleştirilmesinin başlangıcı olarak aksettirmiştir. Ayrıca haberin devamında, Sadrazam Tevfik Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya

---

⁵² "Sultan, Angered By Angora Action, Sticks to Throne", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, November 04, 1922, p. 1.

gönderdiği bir telgrafta saltanatı etkileyecek bir kararın Türkiye'nin uluslararası konumunu zayıflatacağını savunduğu ifade edilmiştir.⁵³

5 Kasım 1922 tarihli The New York Herald, Osman Bey'den başlayarak Osmanlı Hanedanı'nın tarihsel sürecini özetlemiştir. Gazeteye göre, son Sultan'ın kendi halkı tarafından tahttan indirilmesiyle en güçlü hanedanlardan birinin de sonu gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve liderliğini yaptığı ulusçu hareket, mevcut geleneksel idari yapıya karşı gelmiş ve sonunda TBMM bir yasa ile Sultan'ın çökmekte olan idaresine son vermiştir. Padişah Vahideddin'in tahttan indirilmesi ve saltanatın ilga edilmesiyle Osmanlı Devleti yıkılma sürecini tamamlayarak tarihe karışmış; yerine ulusal Türkiye devleti teşkil edilmiştir.⁵⁴

New York Tribune'un 5 Kasım 1922 tarihli sayısında Türkiye'deki güncel durumun bir değerlendirmesi bulunmaktadır. Gazeteye göre TBMM, saltanatı resmen kaldırarak uzun süre önce gerçekleşmiş bir vakıayı belgelemiştir. TBMM, İstanbul Hükümeti'nin imzaladığı Sèvres (Sevr) Antlaşması'nı tanımayarak saray otoritesinden koptuğundan beri Padişah Vahideddin yalnızca kâğıt üzerinde hüküm sürmektedir. Yıllar boyunca gerçek Türk devletinin değil, İtilaf Devletleri'nin kendi amaçları için varlığını devam ettirdiği sahte bir devletin başı olmuştur. Artık Türk ulusu gerçek egemenliği üstlenmeye hazır olduğuna göre, İstanbul Hükümeti'nin varlığının tek sebebi ortadan kalkmıştır.⁵⁵ Aynı tarihli The Sunday Star ise, Padişahın TBMM tarafından tahttan indirilmesini Mustafa Kemal Paşa'nın askeri ve diplomatik zaferlerinin mantıksal bir sonucu olarak nitelendirmiştir.⁵⁶

3.b. Son Aşama: Cumhuriyet'in İlanı

22 Ekim 1922'de toplanan Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'yi, İsmet (İnönü) Paşa'nın başkanlığındaki TBMM Hükümeti Heyeti temsil etmiştir. 24 Temmuz 1923'te sona eren görüşmelerde Türkiye ile İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıklar büyük ölçüde sonuca bağlanmıştır. Bu arada iç siyasadaki

---

⁵³ "Sultan of Turkey Deposed By National Assembly", *Norwich Bulletin*, Norwich, Connecticut, November 04, 1922, p. 1.

⁵⁴ "The Turkish Sultanate Abolished", *The New York Herald*, New York City, New York, November 05, 1922, p. 4.

⁵⁵ "The Last of the Sultanate", *New York Tribune*, New York City, New York, November 05, 1922, p. 1.

⁵⁶ "Sultan and Caliph", *The Sunday Star*, Washington, District of Columbia, November 05, 1922, p. 2.

gelişmeler de saltanatın kaldırılmasıyla ortaya çıkan sorunları giderme yönünde ilerlemiştir.⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa, kalıcı barışın sağlanmasıyla “*rejimin adını koyma*”⁵⁸ girişimlerine başlamıştır. Fakat bu süreçte, TBMM içerisinde azımsanamayacak bir zümre, Mustafa Kemal Paşa'nın inkılapçı politikalarına muhalif tavır sergilemektedir. Varılan noktada, yenilikler için uygun siyasi ortamı hazırlamak zorunluluk haline gelmiştir. Buna bağlı olarak, Birinci Meclis 1 Nisan 1923'te dağılma ve seçime gitme kararı almıştır. 8 Nisan 1923'te ise Mustafa Kemal Paşa, seçim beyannamesi niteliği taşıyan ve egemenliğin ulusa ait olduğunun vurgulandığı “9 Umde”yi ilan etmiştir. Aynı yıl Ağustos ayı içerisinde, bir siyasi parti teşkil edilmesi yönündeki çalışmalar başlatılmıştır. 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası kurulmuştur.⁵⁹

İç siyasette istikrarı sağlama çabaları sürerken Mustafa Kemal Paşa, cumhuriyet rejimine geçme niyetini ilk kez Viyana menşeli Wiener Neue Freie Presse gazetesine verdiği, 22 Eylül 1923 tarihli röportajda paylaşmıştır. Türkçe basında tercümesi yayımlanan demecinde Mustafa Kemal Paşa'nın bunun gerekliliğini kesin ve kararlı biçimde ifade ettiği görülmektedir.⁶⁰

Rejimin fiili durumunu kuvvetlendiren mühim gelişmeler 1923 Ekim ayı içerisinde gerçekleşmiştir. İsmet Paşa'nın de içinde bulunduğu bir grup milletvekilinin 10 Ekim 1923'te TBMM'ye sunduğu önerge 13 Ekim 1923'te yasalaşmış; Ankara başkent ilan edilmiştir.⁶¹ Hükümet merkezinin hukuki zeminde tescil edilmesinden kısa süre sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın rejim değişikliği için beklediği koşullar oluşmaya başlamıştır. Bu süreçte, TBMM içerisindeki uyuşmazlıklardan ötürü kabinenin belirlenmesinde ve bakanların birlikte çalışmasında güçlükler yaşanmıştır. Buna bağlı olarak 27 Ekim 1923'te, Ali Fethi (Okyar) Bey'in kabinesinin istifasıyla bir hükümet büranı ortaya çıkmıştır. Yeni bir Bakanlar Kurulu oluşturma yolundaki çalışmalardan da somut bir sonuç alınamamıştır.⁶²

---

⁵⁷ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, “Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller”, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 127-128.

⁵⁸ Ateş, a.g.e., s. 222.

⁵⁹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 183; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 53.

⁶⁰ Hamza Eroğlu (Temmuz 2003). “Türkiye Cumhuriyetinin İlanı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIX, S. 56, s. 439-441.

⁶¹ Çavdar, a.g.e., 250-251.

⁶² Bülent Tanör, *Kuruluş*, “Türkiye 1920 Sonraları”, Yenigün Haber Ajansı, İstanbul, 1997, s. 27.

Mustafa Kemal Paşa, buhrandan çıkma yollarını görüşmek üzere İsmet Paşa, Kazım (Özalp) Paşa, Halit (Karsıalan) Paşa, Kemalettin Sami (Gökçen) Paşa, Ali Fethi Bey, Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey, Ahmet Fuat (Bulca) Bey gibi kendisine yakın kimseleri 28 Ekim 1923'te Çankaya Köşkü'nde ağırlamıştır. Görüşmede, krizin rejim değişikliğiyle giderilebileceği konusunda mutabakat sağlanmış ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na ilişkin değişiklik önerisi hazırlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın alınan kararı, "*Efendiler, yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz*" şeklinde dile getirdiği aktarılmaktadır.⁶³

Ertesi gün, Halk Fırkası Grubu, kabine sorununu görüşmek üzere bir araya gelmiştir. Görüşmelerin sonuca ulaştırılamaması üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın fikrine başvurulmuştur.⁶⁴ Bu noktada Mustafa Kemal Paşa, çözümün cumhuriyet rejimine geçişte olduğuna işaret ederek Anayasa'ya "*Türkiye Devleti'nin şekli hükümeti Cumhuriyettir*" hükmünün konulmasını önermiştir.⁶⁵ Öneri, Halk Fırkası Grubu'nda onaylandıktan sonra TBMM'ye intikal etmiş ve oybirliğiyle kabul edilmiştir. Aynı gün yine oybirliğiyle Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyet'in ilk Reis-i Cumhur'u seçilmiştir. Böylelikle 29 Ekim 1923 günü Türkiye Cumhuriyeti resmen kurulmuştur.⁶⁶

Türkiye'deki rejim değişikliğinin ana hatlarıyla tamamlanması, 30 Ekim 1923 tarihli *The Evening Star*'da yer almıştır. Gazetede, Halk Fırkası Grubu'nun toplantısından Cumhuriyet'in kuruluşuna giden süreç kısaca açıklandıktan sonra Anayasa'da yapılan değişikliklere yer verilmiştir. Haberin devamında, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Reis-i Cumhur'u Mustafa Kemal Paşa: "*...kararlılığından taviz vermeyen, ülkesini ilerleterek büyük bir güç haline getirmek için durmadan çalışan, soğukkanlı ve metanetli bir adam...*" olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa tarafından Başvekilliğe atanan İsmet Paşa'nın: "*...Lozan Konferansı'nda göze çarpan bir şahsiyet...*" olduğunu ve Türkiye'nin bağımsızlığını kazanmasında aktif rol oynadığını bildirilmiştir.⁶⁷

Aynı tarihte yayımlanan *New Britain Herald*'da da benzer bir haber bulunmaktadır. Gazetede, Türkiye'de cumhuriyet rejiminin teşkil edildiği ve

⁶³ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, "TBMM - II. Dönem 1923-1927"*, C. I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 195-196.

⁶⁴ Ateş, a.g.e., s. 223.

⁶⁵ Murat Bardakçı, *Yıkılış ve Kuruluş, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Belgeleri"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 222.

⁶⁶ Mete Tunçay vd., *Türkiye Tarihi 4, "Çağdaş Türkiye 1908-1980"*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 92-93.

⁶⁷ "Republic of Turkey, Declared; Kemal Made First President", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, October 30, 1923, p. 8.

Mustafa Kemal Paşa'nın oybirliğiyle Reis-i Cumhur seçildiği belirtildikten sonra, yeni hükümeti kurma görevinin İsmet Paşa'ya verildiği paylaşılmıştır.⁶⁸ Aynı gazetenin 2 Kasım 1923 tarihli sayısında, Türkiye'deki gelişmeler İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'dan alınan bilgilerle detaylandırılmıştır. Haberin geniş bir kısmı, Anayasa'da yapılan değişiklikleri içermektedir.⁶⁹ Yine New Britain Herald'da, 7 Kasım 1923 tarihinde de Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulduğuna dair kısa bir haber bulunmaktadır.⁷⁰

Sonuç

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkmıştır. İstanbul merkezli Osmanlı Hükümeti, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros (Mudros) Mütarekesi ile hâkimiyeti altındaki topraklarda yetkinliğini yitirmeye başlamıştır. Savaşta uğranan mağlubiyet ve buna bağlı olarak ortaya çıkan idari otorite boşluğu, Türkiye'de rejim değişikliğine doğru giden bir dizi gelişmenin başlangıcı olmuştur. Çalışmada, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Cumhuriyet'e giden bu sürecin, ABD basınında ve kamuoyunda nasıl algılandığı sorusuna yanıt aranmıştır.

İlkin, içeriğindeki ulusal egemenlik vurgusuyla dikkati çeken Amasya Tamimi'ne yer verilmiştir. Siyasi yapıda değişime işaret eden ve bu yönüyle çalışma kapsamında yer alan tamim, ABD basınına yalnızca endirekt olarak yansımıştır. Geneli Paris kaynaklı olan ve İtilaf Devletleri'nin perspektifinden aktarılan 22 Haziran 1919 sonrası haberlerde, örgütlenme aşamasındaki Milli Mücadele'nin, bir ayaklanma olarak aksettirildiği görülmektedir.

Amasya Tamimi'ne müteakip, Erzurum Kongresi'nin ABD basınındaki yankılarına yer verilmiştir. Kongre sürecini ele alan gazetelerde, Anadolu'da bir isyan başladığına ve bunun sorumlusu olarak görülen Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması emrinin verildiğine dair haberler yayımlanmıştır. Başka bir ifadeyle, Milli Mücadele'nin İstanbul'daki merkezi otoriteye karşı başlatılmış bir ayaklanmadan ibaret olduğu sürmektedir.

---

⁶⁸ "İsmet Pasha Chosen to Select Cabinet", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, October 30, 1922, p. 1.

⁶⁹ "Republic of Turkey Officially Outlined", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, November 02, 1922, p. 21.

⁷⁰ "New Republic Launched", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, November 07, 1922, p. 6.

Sivas Kongresi hakkındaki haberlerde hâkim algının değişmeye başladığı görülmektedir. 4-11 Eylül 1919 arası süreç, ABD basınına, Anadolu'da ulusal bir kongrenin toplandığı şeklinde yansımıştır. Söz konusu gazetelerin önemli bir kısmında Türkiye'de bağımsız, ulusal bir hükümetin kurulacağı da bildirilmiştir. Bu öngörü 23 Nisan 1920'de gerçekleşmiştir. BMM'nin kuruluşu haberinin yayımlanmasından sonra Türkiye'deki gelişmelerin ABD basınında daha ciddi bir tonda ele alındığı görülmektedir.

Türkiye'nin Milli Mücadele'den zaferle çıkmasıyla siyasi modernleşmenin ve rejim değişikliğinin en kritik aşamasına gelinmiştir. TBMM'de alınan kararla 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması, ABD basınında geniş yankı uyandırmıştır. Genel ve yerel çok sayıda gazetede, konuya dair manşetler bulunmaktadır. Süreç ABD basınında hem TBMM'nin, hem de Padişah Vahideddin'in cephesinden yakından takip edilmiştir. Bilhassa Vahideddin'in hamlesinin merakla beklendiği görülmektedir. Sonradan bu durum, TBMM'nin askeri ve siyasi başarılarının mantıksal bir sonucu olarak kabul edilmiştir. Gelişmelerin gazetelerde tüm detaylarıyla kamuoyuna aktarıldığı ve olayın genel çerçevede, nötr bir bakış açısıyla ele alındığı da dikkati çekmektedir.

Türkiye'de rejim değişikliğinin son aşaması Cumhuriyet'in ilanı ile tamamlanmıştır. Bu bağlamda ABD basınında da Türkiye'deki siyasi dönüşümün neticelendiğine ilişkin haberler yayımlanmıştır. Olay ABD gazetelerine; Türkiye'de cumhuriyet rejimine geçildiği, Mustafa Kemal Paşa'nın ilk Reis-i Cumhur, İsmet Paşa'nın ise ilk Başvekil seçildiği şeklinde yansımıştır. Bu haberlerde olumlu bir üslup kullanıldığı ve Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'dan övgüyle söz edildiği göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de 1919-1923 tarihleri arasında cereyan eden rejim değişikliğinin ABD menşeli basında ilgiyle takip edildiği görülmektedir. Amasya Tamimi ile Cumhuriyet'in ilanı çizgisinde ilerleyen sürecin başlangıçta ciddiyeti tam manasıyla kavranamamıştır. Fakat hareket vücut buldukça ABD basınında daha kapsamlı bilgiler paylaşılmaya başlanmıştır. Genel bir değerlendirme yapıldığında, gelişmelerin çoğunlukla yansız ve kısmen olumlu bir bakış açısıyla ele alındığı sonucuna varılabilmektedir.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

- "Abolish Sultan, New Turk Plan", *Chikasha Daily Express*, Chikasha, Oklahoma, November 4, 1922, p. 4.
- "Abolish Sultanate of Turkey By Law", *The Brattleboro Daily Reformer*, Brattleboro, Vermont, November 3, 1922, p. 5.
- "Angora Assembly Assumes Sovereign Rights, Taking Place of Ottoman Empire", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, November 3, 1922, p. 1.
- "Angora Throws Turkish Sultan Out of Office", *Albuquerque Morning Journal*, Albuquerque, New Mexico, November 4, 1922, p. 1.
- "Angora Turns the Sultan Out", *The Ocala Evening Star*, Ocala, Florida, November 3, 1922, p. 1.
- "As Allies Redraw Map of Turkey Turk Nationalists Feed War Flames", *The Richmond Palladium*, Richmond, Indiana, April 28, 1920, p. 1.
- "Assembly at Angora Ousts Turk Sultan", *The Ogden Standard Examiner*, Ogden City, Utah, November 3, 1922, p. 1-2.
- "Big Five to Take up Questions Dealing With Permanent Committees" *South Bend News-Times*, South Bend, Indiana, July 02, 1919, p. 1.
- "Discover Plot For Revolt In Turkey", *Alexandria Gazette*, Alexandria, Virginia, July 11, 1919, p. 1.
- "Discover Plot For Revolt In Turkey", *The Washington Times*, Washington, District of Columbia, July 11, 1919, p. 3.
- "End of Sultanate For Turkey", *Perth Amboy Evening News*, Perth Amboy, New Jersey, November 3, 1922, p. 8.
- "Expect Sultan to Quit Not Fight", *The Evening Journal*, Wilmington, Delaware, November 4, 1922, p. 1.
- "Hungary's Soviet Rulers Defy Pact Terms of Entente", *Harrisburg Times*, Harrisburg, Pennsylvania, July 02, 1919, p.5.
- "Ismet Pasha Chosen to Select Cabinet", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, October 30, 1922, p. 1.
- "Kemal Abolishes Power of Sultanate", *The Richmond Daily Register*, Madison County, Richmond, November 3, 1922, p. 1.
- "Kemal Pasha Forms New Asia Minor Government", *El Paso Herald*, El Paso, Texas, September 17, 1919, p. 2.
- "Kemal Pasha to Set Up His Government in Angora", *New York Tribune*, New York City, New York, April 20, 1920, p. 2.

- "Kiamil Forms New Government in Armenia", *The Great Falls Tribune*, Great Falls, Montana, September 18, 1919, p. 3.
- "Kiamil Leads in New Government", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, September 18, 1919, p. 25.
- "May Strip Sultan of Power As Head of Moslem World", *The Great Falls Tribune*, Great Falls, Montana, November 3, 1922, p. 1.
- "Nationalists Pass Law Suppressing Sultanate of Turkey, Says Dispatch", *The Richmond Palladium*, Richmond, Indiana, November 3, 1922, p. 1.
- "Near East Awaits Word From Sultan", *The Bismarck Tribune*, Bismarck, North Dakota, November 04, 1922, p. 1.
- "New Republic Launched", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, November 07, 1922, p. 6.
- "New Turk Nation", *The Topeka State Journal*, Topeka, Kansas, November 3, 1922, p. 5.
- "New Turkey Abolishes Sultan to Name Caliph", *Bemidji Daily Pioneer*, Bemidji, Minnesota, November 3, 1922, p. 1.
- "No Move By Turkey to Attack Kemal", *The Sun and the New York Herald*, New York City, New York, April 28, 1920, p. 3.
- "Orders Arrest of Kemal Pasha and Reouf Bey", *The Times*, New York City, New York, August 04, 1919, p. 2.
- "Order Two Turks to Be Apprehended", *The New Scimitar*, Memphis, Tennessee, August 04, 1919, p. 3.
- "Ottoman State Collapses and Premier Rules", *Daily Ardmoreite*, Ardmore, Oklahoma, November 3, 1922, p. 1.
- "Rebellion In Turkey", *Evening Times-Republican*, Marshalltown, Iowa, July 02, 1919, p. 1.
- "Report Turk Sultan Has Been Deposed" *Grand Forks Herald*, Grand Forks, North Dakota, November 3, 1922, p. 1-10.
- "Reported Three Turkish Armies Being Mobilized", *The Lakeland Evening Telegram*, Lakeland, Florida, July 02, 1919, p. 1.
- "Republic of Turkey, Declared; Kemal Made First President", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, October 30, 1923, p. 8.
- "Republic of Turkey Officially Outlined", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, November 02, 1922, p. 21.
- "Resistance In East", *The Richmond Palladium*, Richmond, Indiana, July 02, 1919, p. 1.
- "Seperate Turk Regime", *The Chattanooga News*, Chattanooga, Tennessee, July 08, 1919, p. 1.
- "Sultan and Caliph", *The Sunday Star*, Washington, District of Columbia, November 05, 1922, p 2.
- "Sultan, Angered By Angora Action, Sticks to Throne", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, November 04, 1922, p. 1.

- "Sultan Deposed: Assembly to Rule Turkey", *Evening Public Ledger*, Philadelphia, Pennsylvania, November 3, 1922, p. 1.
- "Sultan Deposed By Assembly of Turkish People", *The West Virginian*, Fairmont, Virginia, November 3, 1922, p. 16.
- "Sultan Deposed By Kemalists; Republic Formed", *The Evening World*, New York City, New York, November 3, 1922, p. 1.
- "Sultan Deposed, Pacts Abolished By Angora Regime", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, November 3, 1922, p. 1-2.
- "Sultan Expected to Abdicate With His Own Cabinet", *The West Virginian*, Fairmont Virginia, p. 12.
- "Sultan Fights Ouster Order of Kemalists", *New York Tribune*, New York City, New York, November 04, 1922, p. 1-6.
- "Sultan Likely To Ignore Removal By Angora Assembly", *The Capital Journal*, Salem, Oregon, November 04, 1922, p. 7.
- "Sultan May Abdicate", *The Barre Daily Times*, Barre, Vermont, November 04, 1922, p. 3.
- "Sultan May Stick and Ignore Angora Assembly Decree", *Every Evening*, Wilmington, Delaware, November 04, 1922, p. 1.
- "Sultan Not Yet Ready to Resign", *Evening Public Ledger*, Philadelphia, Pennsylvania, November 04, 1922, p. 6.
- "Sultan of Turkey Deposed By National Assembly", *Norwich Bulletin*, Norwich, Connecticut, November 04, 1922, p. 1.
- "Sultan Loses Throne and Nationalists Set Up New Government", *The Great Falls Tribune*, Great Falls, Montana, November 4, 1922, p. 3.
- "Sultan of Turkey Deposed and Fall of Ottoman Empire", *The Brunswick News*, Brunswick, Georgia, November 4, 1922, p. 1-8.
- "Sultan Ousted By Turkish Law", *The Seattle Star*, Seattle, Washington, November 3, 1922, p. 1.
- "Sultan Turkey to Be Deposed By This Law", *Tonopah Daily Bonanza*, Tonopah, Nevada, November 3, 1922, p. 1.
- "Sultanate Abolished By Turk Nationalists", *The Washington Times*, Washington, District of Columbia, p. 1.
- "Sultanate of Turkey Passes", *The Bisbee Daily Review*, Bisbee, Arizona, November 4, 1922, p. 1.
- "Sultanate of Turkey Shorn of All Power", *The Rock Island Argus*, Rock Island, Illinois, November 3, 1922, p. 1-12.
- "The Last of the Sultanate", *New York Tribune*, New York City, New York, November 05, 1922, p. 1.
- "The Turkish Sultanate Abolished", *The New York Herald*, New York City, New York, November 05, 1922, p. 4.

- "Thrace Still in Dispute", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, August 01, 1919, p. 4.
- "Three Turkish Armies Active", *The Brattleboro Daily Reformer*, Brattleboro, Vermont, July 02, 1919, p. 1.
- "Three Turkish Armies Make Allies Uneasy", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, July 02, 1919, p. 26.
- "Turk Government Formed", *The Richmond Palladium*, Richmond, Indiana, September 17, 1919, p. 12.
- "Turk Leaders of Outlaw Bands to Be Arrested" *Harrisburg Times*, Harrisburg, Pennsylvania, August 04, 1919, p. 16.
- "Turk Officers Now Brigands", *The Arizona Republican*, Phoenix, Arizona, September 26, 1919, p. 7.
- "Turk Nationalists in Fight With Greeks", *The Washington Times*, Washington, District of Columbia, April 22, 1920, p. 1.
- "Turk Nationalists Gaining", *The Sun*, New York City, New York, August 08, 1919, p. 8.
- "Turk Situation Said to Be Grave", *Hickory Daily Record*, Hickory, North Carolina, July 02, 1919, p. 1.
- "Turkey In Asia", *The Ocala Evening Star*, Ocala, Florida, September 17, 1919, p. 1.
- "Turkey Is Facing Revolt", *Ladysmith News-Budget*, Ladysmith, Wisconsin, July 11, 1919, p. 2.
- "Turkey Is Facing Revolt", *The Madison Daily Leader*, Madison, South Dakota, July 10, 1919, p. 1; "Turkey Is Facing Revolt", *The Tomahawk*, White Earth, Minnesota, July 17, 1919, p. 2.
- "Turkish Cabinet Punishes Rebels", *The West Virginian*, Fairmont, Virginia, August 04, 1919, p. 1.
- "Turkish Assembly Passes Law Eliminating Sultanate", *Palatka Daily News*, Palatka, Florida, November 3, 1922, p. 1.
- "Turkish Ex-Vizier Forms Government at Erzerum", *New York Tribune*, New York City, New York, September 17, 1919, p. 9.
- "Turkish Govt. Ousts Sultan By Decree", *Cordova Daily Times*, Cordova, Alaska, November 3, 1922, p. 8.
- "Turkish Leaders Ordered Arrested", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, August 04, 1919, p. 1.
- "Turkish Nationalists Abolish Sultan Assembly to Hold All Power Hereafter", *East Oregonian*, Pendleton, Oregon, November 3, 1922, p. 1.
- "Turkish Nationalists Suppress Sultanate", *The Commonwealth*, Scotland Neck, North Carolina, November 3, 1922, p. 1.
- "Turkish Revolt Crushed", *The Sun*, New York City, New York, August 05, 1919, p. 3.
- "Turkish Sultanate Abolished", *The Caledonian-Record*, St. Johnsbury, Vermont, November 3, 1922, p. 1.

- "Turkish Empire Collapses", *Capital Journal*, Salem, Oregon, November 3, 1922, p. 1-9.
- "Turkish Nationalist Dethrone Sultan", *Free Trader Journal*, Ottawa, Illinois, November 3, 1922, p. 1.
- "Turkish Ruler is Dethroned", *The Columbia Evening Missourian*, Columbia, Missouri, November 3, 1922, p. 1.
- "Turkish Situation Becomes Menacing", *Oklahoma City Times*, Oklahoma City, Oklahoma, July 02, 1919, p. 10.
- "Turks Abolish Sultan Office", *The Evening Journal*, Jersey City, New Jersey, November 3, 1922, p. 25.
- "Turks Abolish Sultanate", *The Bismarck Tribune*, Bismarck, North Dakota, November 3, 1922, p. 1.
- "Turks Drop Sultan: National Assembly Now Rules Nation", *Every Evening*, Wilmington, Delaware, November 3, 1922, p. 1-26.
- "Turks Give Trouble", *The Watchman and Southron*, Sumter, South Carolina, July 05, 1919, p. 5.
- "Turks Order Arrest of Three", *Perth Amboy Evening News*, Perth Amboy, New Jersey, August 04, 1919, p. 1.
- "Turks Proclaim Present Sultan Last of His Line", *Indianapolis Times*, Indianapolis, Indiana, November 3, 1922, p. 1.
- "Turks Threaten", *The New Scimitar*, Memphis, Tennessee, July 02, 1919, p. 1.
- "Turks Threaten, Demanding Full Rights of Allies", *The Evening Star*, Washington, District of Columbia, November 02, 1922, p. 1.
- "Turks Threaten Italians and Oppose Greeks", *The Bridgeport Times*, Bridgeport, Connecticut, July 02, 1919, p. 1.
- "Turks Threaten to Attack Allies", *Evening Public Ledger*, Philadelphia, Pennsylvania, August 01, 1919, p. 9.
- "Whole Near Awaits Decision of Sultan", *Grand Forks Herald*, Grand Forks, North Dakota, November 04, 1922, p. 1.
- "Violent Proceedings At First Angora Assembly", *Norwich Bulletin*, Norwich, Connecticut, November 3, 1922, p. 2.
- "Violent Scenes Marked Session Turk Assembly", *The Brunswick News*, Brunswick, Georgia, p. 1.

II. Kitaplar

- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk Cilt: I, "1919-1920"*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

- Ateş, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Bardakçı, Murat, *Yıkılış ve Kuruluş, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Belgeleri"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- Baykal, Bekir Sıtkı, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1969.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, "Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923"*, C. I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.
- Kili, Suna, *Atatürk Devrimi, "Bir Çağdaşlaşma Modeli"*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık İstanbul, 1998.
- Milli Egemenlik Belgeleri, *"Havza Genelgesi", "Amasya Tamimi", "Erzurum Kongresi Beyannamesi", "Sivas Kongresi Beyannamesi", "Misak-ı Milli Beyannamesi"* Der: Sefer Yazıcı, TBMM Basımevi, Ankara, 2015.
- Gentizon, Paul, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, Çev: Fethi Ülkü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994.
- Goloğlu, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi I, "Erzurum Kongresi"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- Goloğlu, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi II, "Sivas Kongresi"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- Gökbilgin, M. Tayyib, *Milli Mücadele Başlarken, "Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- İlhan, Attila, *Hangi Atatürk*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.
- Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 1971.
- Karpat, Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, "Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller"*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, "TBMM - II. Dönem 1923-1927"*, C. I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Parla, Taha, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları C. I "Atatürk'ün Nutuk'u"*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Robinson, Richard D., *The First Turkish Republic, "A Case Study In National Development"*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1963.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, İstanbul: Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- Selek, Sabahattin, *Milli Mücadele, "Erzurum'da Gergin Günler"*, Yeni Gün Haber Ajansı, İstanbul, 1999.
- Shaw, Stanford ve Kural Shaw, Ezel, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, "Volume II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975"*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

- Tanör, Bülent, *Kuruluş, "Türkiye 1920 Sonraları"*, Yenigün Haber Ajansı, İstanbul, 1997.
- Tanör, Bülent, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları, "1918-1920"*, Yenigün Haber Ajansı, İstanbul, 1998.
- Toynbee, Arnold Joseph *Türkiye I, "Bir Devletin Yeniden Doğuşu"*, Yenigün Haber Ajansı, İstanbul, 1999.
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.
- Tunçay, Mete, vd. *Türkiye Tarihi 4, "Çağdaş Türkiye 1908-1980"*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.
- Turan, Şerafettin, *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, "Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne"*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
- Zürcher, Eric Jan *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner Gören, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

III. Makaleler

- Eroğlu, Hamza (Temmuz 2003). "Türkiye Cumhuriyetinin İlanı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIX, S. 56, ss. 435-456.
- Güneş, İhsan, "Türkiye Büyük Millet Meclisi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 593-596.
- Küçük, Cevdet "Erzurum Kongresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 335-337.
- Selvi, Haluk, "Sivas Kongresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 284-285.
- Uyar, Çağhan ve Ertuğrul, Esen, "Milli Mücadele Dönemi'nde Toplanan Kongrelerin Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Dönemi'ne Düşünsel Açıdan Etkileri", *Milli Mücadele'de Cephe Gerisi ve İstiklal Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, Çankırı, 2020, ss. 451-469.

IV. Tezler

- Jahic, Mirsad, *I. Dünya Savaşı'ndan Günümüze "Ulusların Kendi Kaderini Belirleme Hakkı'nın Değişen İçeriği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 5-16.

